

ELEK LÁSZLÓ

Rendészet a diktatúrákban: a keletnémet titkosrendőrség működése

„... a totalitárius rendőrségnek nem az a feladata, hogy bűntényeket tárjon fel, hanem az, hogy kéznél legyen, amikor a kormány bizonyos embercsoport le-tartóztatását eldöntötte...”

A diktatúrák nem a jelenkor termékei, hiszen szinte végigkísérik (kísértik) az emberiség történetét. Ha a történelem forgószínpadát vizsgáljuk, jól látható, hogy már az ókori politikai rendszereknek is megvoltak a saját diktátoraik², de a zsarnoki, egyszemélyi hatalmon alapuló totalitárius rendszerek kialakulása főként a XX. századra jellemző.

A totalitárius rendszerek, más néven a totális államok³ alapja az állami teljhatalom, amely arra törekszik, hogy a társadalom tagjainak minden tevékenységére és minden megnyilvánulására kiterjessze az ellenőrzését. Mit is jelent ez? A totális államban teljes kontroll alá kerülnek a politikai mozgalmak, minden hatalom egy párt/egy személy kezében összpontosul. Ettől kezdve az állampárt, illetve az általa képviselt kizárólagos ideológia határozza meg az élet minden területét, befolyása van a kultúrára, a gazdaságra, valamint uniformizálja a nevelést és a társadalmi értékrendeket. Ezeken kívül az állampárt a média felett is teljes felügyeletet gyakorol, hiszen kizárólag a legfelső vezető tetteit méltató és céljait helyeslő híreket közölhet. A társadalomban meg akarják szüntetni az egyéniséget, új „embertípust” akarnak létrehozni, aki teljes mértékben engedelmeskedik majd a vezetőknek, hiszen az egypártrendszerrel gyakorta jár együtt az úgynevezett vezérkultusz⁴ is. Ezek az egyszemélyi vezetők, a diktátorok képesek fanatizálni a híveiket, akik vakon követik a vezért, akár a biztos halálba is.

A totális rendszerek további jellemzője az állandó ellenségkép-kreálás és a folyamatos harc. Minden rezsim pontosan meghatározza azokat az elemeket, akik a nép ellenségének számítanak és akadályozzák az újonnan kialakuló tár-

1 Hannah Arendt: A totalitarizmus gyökerei. Európa Kiadó, Budapest, 1992

2 Például az ókori görögöknél türannosz (például Peiszisztratosz), Rómában diktátor (például Lucius Quinctius Cincinnatus)

3 A kifejezés Benito Mussolinótól, a fasiszta Olaszország diktátorától származik.

4 Nevezhetjük Führernek, Generalissimusznak, Ducénak.

sadalom fejlődését. A náci eszmék a zsidókat és a kommunistákat tartották veszélyes és üldözendő elemnek, míg a kommunizmus a kulákok és a burzsoázia⁵ ellen hirdetett harcot. Ezekben az elnyomó államberendezkedésekben a vezetők nem szerették az önálló gondolkodást, ezért a rendszert a demokrácia korlátozásával, a polgári szabadságjogok – a szólásszabadság, a gyülekezési szabadság és a vallásszabadság – megszüntetésével szilárdították meg. De vajon hogyan képesek ezek a rendszerek hosszabb ideig fennmaradni?

A diktatúra az erőszakra épít, és ehhez leginkább azt az apparátust tudja igénybe venni, amely hivatásszerűen képes erőszakot alkalmazni. A XX. századi diktatúrák legnagyobb támasza mindig is a rendészet, illetve a rendészeti szervek voltak. A hatalom gyakorlásának egyik meghatározó eszközévé vált a rendőrség és az egyéb rendészeti szervek eredeti funkciójuktól eltérő módon történő alkalmazása.⁶ Minden ilyen rendszer fenntartott egy olyan mindenható biztonsági főhivatalt⁷, amely kizárólag a legfelső pártvezetésnek engedelmessé bármit megtehetett a lakossággal.⁸ Ezeknek a szervezeteknek egy demokratikus, polgári értékek alapján működő államban az elsődleges céljuk – ha röviden akarnánk megfogalmazni – az adott állam szuverenitásának és alkotmányos rendjének fenntartása, azaz a nemzet biztonságának védelme.⁹ Ahogy a rendészettudományi szövegben is olvasható, a nemzetbiztonságnak az egyik fontos szegmense egy adott ország (nemzet) szuverenitásának, alkotmányos rendjének, biztonsági érdekeinek titkosszolgálati eszközökkel fenntartott, támogatott külső és belső veszélyektől, fenyegetettségektől mentes állapota.¹⁰ A külső és belső veszélyek definiálása az állam központi hatalmának joga és lehetősége, ami a diktatúrák esetében magában hordozza az intézményesített paranoiát, valamint a mindenhol jelenlévő ellenségek kreálását. Ennek volt tulajdonítható a második világháború utáni időkben – főként a szocialista blokkhoz tartozó orszá-

5 A földbirtokosok és az értelmiségiek.

6 Horváth Attila: A rendészeti szervek története Magyarországon a szovjet típusú diktatúra korában. Rendészet és emberi jogok, 2011/3.

http://epa.oszk.hu/02200/02222/00003/pdf/EPA_02218_ReEJ_2011_03_003-030.pdf

7 Ilyen szervezet volt a Szovjetunióban a Cseka (Csrezvicsajnaja Komisszija), majd később a KGB (*Komitet goszudarsztvennoj bezopasznosztyi*); a hitleri Németországban az SA (*Sturmabteilung*), az SS (*Schutzstaffel*), az RSHA (*Reichssicherheitshauptamt*), illetve a Gestapo (*Geheime Staatspolizei*), Rákosinál az ÁVO és az ÁVH, Ceaușescu Romániájában a Securitate, az NDK-ban pedig a Stasi.

8 A XX. század totalitárius rendszereinek közös jellemzői. Tortenelemtanulas.blog.hu, 2016. augusztus 7. http://tortenelemtanulas.blog.hu/2016/08/07/a_xx_szazad_totalitarius_rendszereinek_kozos_jellemzoi

9 Dobák Imre (szerk.): A nemzetbiztonság általános elmélete. Nemzeti Közsolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet, 2014, 131. o.

10 <http://www.rendeszet.hu/rendeszeti-szoszedet>

gokban –, hogy a pártállami vezetők a rendszert és a hatalmukat a Szovjetunióknak a „hanyatló Nyugattól” óvó, védelmező ölében elsősorban a belső ellenségektől, a saját állampolgáraiktól féltették. A keleti blokk rendészeti szerveinek egyik legfontosabb feladata az volt, hogy az uralkodó ideológiának megfelelően a rendszer ellenségeit kiszűrje, megbüntesse, illetve átnevelje. A rendőri, továbbá a rendészeti szervek működése kivonult a jog uralma alól, ezzel párhuzamosan az emberi és az állampolgári jogok elvesztették eredeti tartalmukat. A hatalmi ágak megosztásának elvével szakítva a totális központosítás és a militarista szervezeti megoldások általánossá válása lett a jellemző¹¹.

A Német Demokratikus Köztársaságban a szocialista rezsim legnagyobb támasza a keletnémet titkosszolgálat, az állambiztonsági minisztérium (*Ministerium für Staatssicherheit*), a hírhedt Stasi volt. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy a Stasi a világ egyik legjobb titkosszolgálati szerveként működött. A következőkben bemutatom, hogyan tevékenykedett a keletnémet diktatúrában a hidegháborús időszak egyik leghatékonyabb és legkegyetlenebb elnyomó rendészeti szerve, a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) nemzetbiztonsági szolgálata, a Stasi.

A Stasi megalakulása

A keletnémet állambiztonsági minisztérium, a Stasi megalakulásáról 1950. február 8-án egyhangú szavazással döntött a keletnémet parlament, az Ideiglenes Népi Kamara. A szocialista blokk többi országához hasonlóan a szolgálat működéséhez szükséges ideológiai, technikai és technológiai alapokat főként a Szovjetunió állambiztonsági szerve, a szovjet állambiztonsági bizottság, a KGB adta. Természetesen a szovjet tanácsadók minden szocialista országban jelen voltak, de geopolitikai helyzete miatt jelenlétük az NDK-ban különösen hangsúlyos volt¹². A Stasi funkciója és küldetése Kelet-Németországban meg egyezett a többi, kommunista vezetésű ország titkosrendőrségének működésével: „*a párt pajzsaként és kardjaként*”¹³ a keletnémet diktatúra és az állampárt

11 Finszter Géza: A rendészeti stratégia alkotmányos alapjai. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): Tanulmányok „Quo vadis rendvédelem? Szabadságjogok, társadalmi kötelezettségek és a biztonság” című tudományos konferenciáról. Pécs, 2010. <http://www.pecshor.hu/periodika/XI/finszter.pdf>

12 Jobst Ágnes: A Stasi működése Magyarországon. Jaffa Kiadó, Budapest, 2015, 30. o.

13 A Stasi jelmondata: *Schild und Schwert der Partei* (A párt pajzsa és kardja).

– a Németországi Szocialista Egységpárt (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands; SED*) – legfőbb támasza volt. A titkosrendőrség teljes egészében a SED közvetlen irányítása alatt állt, nem tartozott elszámolással sem a kormánynak, sem pedig a parlamentnek. A Stasi első vezetője *Wilhelm Zaisser* állambiztonsági miniszter volt. Az 1953-as kelet-berlini munkásfelkelés¹⁴ némileg megtépázta a titkosrendőrség renoméjét, ezért a Stasit a belügyminisztérium¹⁵ alárendeltségébe vonták, fokozták a pártfelügyeletet, bővítették a hálózati ügynökök létszámát, illetve úgynevezett információs és kiértékelő csoportokat hoztak létre. Mindezeket túl ráadásul leváltották a Stasi fejét, Zaisser is.¹⁶

A kelet-berlini felkelés után egy erősen centralizált militarista szervezetté vált az állambiztonsági minisztérium. 1957 és 1989 között a kvázi teljhatalommal felruházott, rettegett *Erich Mielke* irányításával vált a Stasi az állampárt alapkövévé. Az állami vezetők egyre erősödő paranoiája miatt az állambiztonsági minisztérium folyamatosan bővítette „nemzetbiztonsági” tevékenységét, és ezzel párhuzamosan a titkosszolgálat apparátusa is egyre nőtt. 1989-re a Stasinál mint az NDK legnagyobb munkáltatójánál közel százkétezer főállású tiszt és al-tiszt dolgozott. Ez döbbenetesen magas szám, ha belegondolunk, hogy az említett százkétezer ember tizenhétmillió keletnémet állampolgárt volt hivatott ellenőrizni. Ehhez képest a KGB „csak” négyszáznyolcvanezer állandó ügynököt alkalmazott a 280 milliós Szovjetunió lakosainak megfigyelésére.¹⁷

A Stasi módszerei

A Stasi szinte az élet minden területét a felügyelete alá vonta, ügynökei gyakorlatilag minden eszközt megkaptak a diktatúra szolgálatának érdekében. Nagyszámú, valamilyen polgári foglalkozással, polgári tulajdonsággal felruházott, álcázott-fedett munkahelyeket és irodákat hoztak létre szinte az NDK teljes területén. A kiterjedt ügynökhálózat révén sikerült beépülni a különbö-

14 1953. június 17-én robbant ki a kelet-berlini felkelés, amely során a Német Demokratikus Köztársaság kiábrándult munkásai kísérletet tettek a *Walter Ulbricht* főtitkár és *Otto Grotewohl* miniszterelnök által irányított kommunista rendszer megdöntésére. A zavargásokat az állami rendőrség, a Volkspolizei és a szovjet hadsereg egy napon belül leverte. Tarján M. Tamás: 1953. június 17. Kirobban a kelet-berlini felkelés. Rubicon.hu.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1953_junius_17_kirobban_a_kelet_berlini_felkeles

15 Szovjetunió befolyási övezetébe kerülő országokban fokozatosan felerősödött a belügyminisztérium rendőrséggel kapcsolatos igazgatási funkciója, és háttérbe szorultak az általános közigazgatási és egyéb civil feladatok.

16 Jobst Ágnes: i. m. 34. o.

17 John O. Koehler: Stasi. Hamvas Intézet, Budapest, 2005, 16. o.

ző vállalatokba, hivatalokba, egyházi intézményekbe, sportegyesületekbe, valamint a szellemi tőke központjaiba, az egyetemekre is. Ennek következtében az ügynökök rendszeresen értesülhettek az egyes közéleti eseményekről, illetve a rendszerellenesnek gondolt mozgalmakról. Ezen túlmenően a Stasi keze gyakorlatilag bárhova elért, pók módjára behálózta a teljes társadalmat, felügyelete alatt tartotta az NDK teljes lakosságát: a teljhatalom birtokában – külön engedélyek nélkül – az egész titkosszolgálati eszközparkot, repertoárt felhasználva bárkit lehallgathattak, megfigyelhettek.¹⁸ „Betechnikázták” (lehallgatók, kamerák) a lakásokat, besúgókat alkalmaztak, akár hetekig figyelték, figyeltették a célszemélyeket. Elég volt a legkisebb gyanú, vagy egy véletlenül kiejtett rendszerellenes mondat is ahhoz, hogy valaki a Stasi érdeklődési körébe kerüljön.¹⁹ Több ezer titkos lakást tartottak fenn, ahol az ügynökök konspirált találkozók keretében adták át tartótisztjeiknek a megszerzett „releváns” információkat.

A pártállam korai éveiben – a magyar Államvédelmi Hatósághoz hasonlóan – a Stasit is főként a brutalitás és a durvaság jellemezte. Az ügynökök gyakran alkalmaztak fizikai erőszakot, és egy-egy beismerő vallomás érdekében a kínzásoktól sem riadtak vissza. Ha a párt, a rendszer úgy kívánta, a Stasi emberei akár gyilkolni is képesek voltak. Politikai megrendelésre koncepciók perke százai kezdődtek: szinte bárkit bármiért letartóztathattak; a vélt vagy valós bűncselekmények miatt folytatott kirakatperekben pedig a legtöbbször drákói szigorral meghozott ítéletek születtek.

Az 1970-es években a hidegháborús politika enyhülése, illetve a Kelet és a Nyugat közeledése ellenére a Stasi céljai nem, csak a módszerei változtak. A titkosrendőrség továbbra is a párt „ökle és pajzsa” kívánt maradni: a cél továbbra is a lakosság feletti teljes uralom, a mindenhol jelen lenni elv érvényesítése és a totális megfélemlítés volt. Annak érdekében, hogy mindez rejtve maradjon, az eddigi olykor brutális technikákat a sokkal finomabb módszerek váltották fel. Egyfajta paradigmaváltás következett be a Stasinál: a fizikai terrort felváltotta a lelki terror, a pszichikai rombolás. A Stasi-ügynökök már nem kizárólag a megtorlásra, sokkal inkább a megelőzésre koncentráltak. A titkos információgyűjtések során²⁰ beszerzett „terhelő” bizonyí-

18 A Stasi tevékenysége nem volt korlátozható, senki nem ellenőrizte, és kizárólag a pártnak tartozott elszámolással.

19 „A kémek nem úgy dolgoznak, hogy gyanút keltsenek. Épp ellenkezőleg! De pont az bennük a gyanús, hogy nem gyanúsak.” Bacsó Péter: A tanú. 1969. <https://videa.hu/video/film-animacio/a-tanu-teljes-film-bacso-peter-kallai-ferenc-L4sTPIZYcvGHLJf>

20 Telefon- és helyiséglehallgatások; levélpostai küldemények felbontása; humán erő felhasználása; csapda alkalmazása.

tékok birtokában célzott pletykákkal, manipulációkkal, operációkkal igyekeztek az egyéneket, illetve a csoportokat megfélemlíteni, hírnevüket tönkretenni, vagy éppen kriminalizálni. E módszerek legfőbb célja a bizalmatlanság magjának elültetése volt, ennek következtében egyik napról a másikra karrierrek mentek tönkre, és barátságok váltak semmissé, ráadásul anélkül, hogy az áldozatok tudták volna ezeknek a valódi kiváltó okait.²¹ A pszichológiai hadviselés közben attól sem riadtak vissza, hogy az orvosokkal – pártutasításra – félrekezeltesék, vagy szándékosan megbetegítsék a célszemélyeket. A lényeg, hogy senkinek ne legyen ellenvéleménye, és mindenki vesse alá magát a párt akaratának.

A „*mindenhol jelen lenni*” elv értelmében a Stasi nemcsak az állampolgárok mindennapi életét próbálta a felügyelete alatt tartani, hanem szorosan együttműködött a rendőrséggel, a vámhatósággal, a munkaügyi hivattal és az NDK egyéb közigazgatási szerveivel is. Ennek nyomán az ügynökeik gyakorlatilag – mindenféle korlátozás nélkül – bármilyen információt vagy dokumentumot megszerezhetnek, amit csak akartak.

A Stasi nyugat-németországi tevékenysége

A nemzetbiztonság fogalmkörébe tartozik a nemzet azon képessége is, hogy megvédje nemzeti értékeit, érdekeit minden külső és belső fenyegetéstől.²² Egy magára valamit is adó kommunista diktatúra legfőbb külső ellenségének a „hanyatló Nyugatot” tartotta. E tekintetben a Német Demokratikus Köztársaság sem tartozott a kivételek közé. A külföldre irányuló kémtevékenység a Stasin belül működő felderítő főigazgatóság (*Hauptverwaltung Aufklärung*) hatáskörébe tartozott. Az egység vezetője 1952-től egészen 1986-ig a Stasi miniszterhelyettese, *Markus Wolf* vezérőrnagy volt, akit sokan kora egyik legnagyobb kémzsenijének tartottak.

Bár Mielke eleinte még úgy gondolta, hogy nincs szükség a külföldi kémkedésre, mert a nyugati kémek és a párt ellenségeinek elfogása sokkal fontosabb feladat²³, de Wolf embereinek nagy jelentőségű – nyugati célpontok ellen végrehajtott – operatív műveletei megváltoztatták a miniszter ez irányú vélekedését. A felderítő főigazgatóság külföldi kémtevékenységének elsődle-

21 Ezt a témát dolgozta fel a 2007-ben Oscar-díjjal jutalmazott, a *Florian Henckel von Donnersmarck* rendezte *A mások élete* című német film.

22 Dobák Imre: i. m. 131. o.

23 John O. Koehler: i. m. 73. o.

ges célpontja a Német Szövetségi Köztársaság és Nyugat-Berlin volt. Wolf emberei sikeresen beszivárogtak a nyugatnémet állami intézményekbe, a politikai pártokba, a bankszektorba, az egyházakba és a kormányzati hivatalokba is. A főigazgatóság profizmusa abban is megmutatkozott, hogy a keletnémet Stasi-ügynököknek sikerült beépülniük az egyes nyugatnémet titkosszolgálatokba: a Szövetségi Hírszerzőszolgálatba, a nemzeti kémelhárító szolgálatként működő Alkotmányvédelmi Irodába, valamint a Honvédelmi Kémelhárító Szolgálatba is. A rengeteg beszervezés révén nagyon jelentős rezidentúrát sikerült kiépíteni az NSZK-ban, egyes számítások szerint – a már az országban lévő keletnémet kémek és Stasi-tiszteken túl – megközelítőleg húszezer nyugatnémet állampolgár dolgozott a Stasinak. A kormány alkalmazottai és a politikusok mellett magas rangú tartományi rendőrtisztek, újságírók, egyetemi professzorok és hadiüzemek alkalmazottai is végeztek hírszerző tevékenységet a keletnémet titkosszolgálat részére.²⁴ Kiterjedt kémhálózata révén a felderítő főigazgatóság rendszeresen végzett ipari és műszaki kémkedést is a nyugatnémet cégeknél. Érdekes, hogy ezeket a megszerzett politikai és ipari titkokat az NDK érdemben mégsem tudta felhasználni, pedig ezek birtokában a keletnémet rezsim a világ egyik vezető hatalmává válhatott volna. Érthetetlen, hogy ezt miért nem látta át, és miért nem tartotta fontosnak a pártvezetés, miért volt evidencia – mint a szocialista ideológia egyik sarokköve – a sokszor csak a vezetők fejében létező belső ellenség legyőzése.

A Stasi a szovjet elvárásnak megfelelően „testvéri kapcsolatot” ápolt a többi kommunista blokk országának titkosszolgálatával is. Rendszeresek voltak a szakmai tapasztalatcserék, a baráti országokba szervezett tanulmányutak, továbbá a Varsói Szerződés tagállamai megteremtették annak lehetőségét, hogy a nemzeti titkosszolgálatok operatív csoportokat hozzanak létre az egyes szocialista országokban. Az együttműködés egyik fontos momentumja volt a kommunista titkosszolgálatok által létrehozott adatbázis, az úgynevezett Soud²⁵ megalakítása is. A Soud – orosz mozaikszó – olyan személyek adatait tartalmazta, akiket a kommunista ideológia a fennálló rendszer szempontjából veszélyesnek minősített. A hidegháború végére több mint 188 ezer ember adatai kerültek be a szocialista országok közös nyilvántartásába. Igaz, hogy a nemzeti titkosszolgálatok viszonylagos függetlenséget élveztek a „Nagy Testvértől”, a Soud adatállományához kizárólag a KGB férhetett hozzá közvetlenül.

²⁴ Uo. 159. o.

²⁵ Soud: Systeme Objedinennovo Utschotyja Dannych o Protivniki.

A Stasi feloszlatása

Az NDK-ból disszidáló vagy elmenekülő keletnémetek száma folyamatosan emelkedett 1989-ben. A keleti blokkon belül is egyre jobban elszigetelődő Kelet-Németországban – a Szovjetunió és a szocialista diktatúrák meggyengülése következtében²⁶ – a demokratikus törekvések új lendületet kaptak. Nagy létszámú tüntetések kezdődtek Lipcsében, Kelet-Berlinben és más keletnémet városban is. Igaz, hogy a kommunista rezsim – a rendőrség közreműködésével – olykor brutálisan szétverte az egyes tüntetéseket és az állambiztonsági minisztérium is készenlétben állt, de a korábbi időszakokkal ellentétben hiába várták a párt parancsát, a fegyveres beavatkozásra és a forradalom teljes leverésére²⁷ most nem került sor. Az előbbieik hatására 1989 őszén az NDK a békés forradalom szimbóluma lett.

A berlini fal és a vasfüggöny leomlásával az NDK gyakorlatilag megszűnt létezni, ezzel egy időben a Németországi Szocialista Egységpárt is felbomlott. Az eddigi rendszer nyilvánvaló és hirtelen felbomlása zavaros és bizonytalan helyzetet teremtett a Stasi szervezetében is. Látva a demokratizálódási folyamatokat, a Stasi még hivatalban lévő vezetőinek legfőbb parancsuk az volt, hogy a titkosszolgálat teljes dokumentációját a lehető legrövidebb időn belül meg kell semmisíteni. A nyomok eltüntetése azonnal megkezdődött, de a megmozdulások során a demonstráló keletnémeteknek sikerült elfoglalniuk a Stasi irodáit, és ezzel sikerült megakadályozni a kommunista titkosszolgálat, valamint a kommunista vezetők bűneit bizonyító dokumentumok elpusztítását. 1990. január 13-án az NDK ideiglenes kormánya megszavazta az állambiztonsági minisztérium feloszlatását, ezzel teljesítve a tüntetők egyik legfőbb követelését. A döntés következtében a világ egyik leghatékonyabb és legkegyetlenebb titkosszolgálat²⁸, a Stasi negyven év után megszűnt.

Összegzés

Az előbbiek alapján kijelenthető, hogy a Stasit jellemezte a diktatúrákat kiszolgáló rendészeti szervek minden ismérve. Egy erősen centralizált, milita-

26 A gorbacsovi külpolitikai fordulat, a peresztrojka és a glasznoszty hatására.

27 Gorbacsov megtiltotta, hogy a szovjet fegyveres erők részt vegyenek a tüntetések felszámolásában.

28 Simon Wiesenthal szerint „A Stasi sokkal, de sokkal rosszabb volt, mint a Gestapo, ha saját népe elnyomásának mértékét vizsgáljuk”. Heinz-Uwe Haus: *Awakening '89 – Notes on Culture and Politics*, Lulu Inc., 2012, p. 122.

rista jellegű szervezetről beszélhetünk, amelynek tagjai minden eszközt megkaptak az emberi és az állampolgári jogok korlátozása, valamint a diktatúra szolgálatának érdekében. A szervezet működése minden jog felett állt, tevékenységéért kizárólag a pártnak tartozott elszámolással. A Stasi aktívan közreműködött abban, hogy a pártállam által közvetített ideológia teret nyerhesen a teljes keletnémet lakosság körében, és maximálisan eleget tett annak a kívánalomnak, amely szerint a Stasi a párt pajzsa és kardja kell, hogy legyen.

IRODALOM

- Adams, Jefferson:** *Strategic Intelligence in the Cold War and Beyond*. Routledge, 2014
- Arendt, Hanna:** *A totalitarizmus gyökerei*. Európa Kiadó, Budapest, 1992
- Dobák Imre (szerk.):** *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet, Budapest, 2014
- Finszter Géza:** *A rendészeti stratégia alkotmányos alapjai*. In: **Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.):** *Tanulmányok „Quo vadis rendvédelem? Szabadságjogok, társadalmi kötelezettségek és a biztonság” című tudományos konferenciáról*. Pécs, 2010
- Haus, Heintz-Uwe:** *Awakening '89 – Notes on Culture and Politics*. Lulu Inc., 2012
- Horváth Attila:** *A rendészeti szervek története Magyarországon a szovjet típusú diktatúra korában*. *Rendészet és emberi jogok*, 2011/3.
- Jobst Ágnes:** *A Stasi működése Magyarországon*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2015
- Kajtár István:** *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2005
- Koehler, John O.:** *Stasi*. Hamvas Intézet, Budapest, 2005
- Orwell, George:** 1984. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005
- Trócsányi Márta:** *A párt kardja és pajzsa: A Stasi. A keletnémet állambiztonsági szolgálat*. *Rubicon*, 2007/3.

INTERNETES FORRÁSOK

- <http://www.bstu.bund.de/>
<http://mult-kor.hu/>
<http://ritkanlathatotortenelem.blog.hu>
<http://hvg.hu/>
<http://hu.wikipedia.org>
<http://www.rubicon.hu/>
<http://mno.hu/>
<http://port.hu/>
<http://opac.uni-nke.hu>
<http://www.betekinto.hu/>
<http://www.rendeszet.hu/>
<http://index.hu>
<http://tortenelemtanulas.blog.hu>